

je rámec predchádzajúceho antropologického prístupu a neprekonáva pôvodne nastolený rozkol medzi individuálnou existenciou (ktorej koreň je iracionálny) a nejakými nadindividuálnymi rozmermi ľudského sveta. Usiluje sa previesť na pôdu existencializmu niektoré kategórie historického materializmu (prax, spôsob výroby, triedy) — zároveň však hľadá akýsi sprostredkujúci činiteľ pre ich zjednotenie s individuálnym vedomím. Pri tom si pomáha — ako ukazuje autor — prostriedkami, vypracovanými buržoáznou vedou XX. storočia, predovšetkým mikrosociológiou a psychoanalýzou. Na tomto základe však Sartrovo úsilie konštruovať v rámci historického materializmu štruktúrálne a historickú antropológiu vychádza naprázdno.

Ucelený pohľad na Sartrovo antro-

pológiu dopĺňa autor osobitnou prílohou Estetické názory Sartra a literárna koncepcia ako forma antropológie.

Celkove treba hodnotiť prácu L. I. Filippova ako významný a podnetný čin, jednak z hľadiska novosti pohľadu na v marxistickej filozofickej literatúre pomerne obsiahle spracovanú tému, jednak z hľadiska jeho úsilia o skutočne serióznou, hlbokú a fundovanú analýzu, ktorá ukazuje tak neudržateľnosť Sartrovej koncepcie človeka a slobody, ako aj nemožnosť jej včlenenia do marxizmu. Práca predstavuje závažný príspevok (a z metodologického hľadiska aj istý návod) v rámci boja marxisticko-leninskej filozofie proti rozličným odrodám súčasnej idealistickej antropológie.

Dagmar Smreková

O NEVYHNUTNOSTI A NÁHODE

PILIPENKO, N. V.: Dialektika neobchodimosti i slučajnosti. Izd. „Mysl“, Moskva 1980, 263 s.

Rozpracovávaníu kategoriálneho systému sa venuje v súčasnej marxisticko-leninskej filozofii systematická pozornosť. Príspevok k analýze dvojice polárnych kategórií nevyhnutnosti a náhody predstavuje i najnovšia práca N. V. Pilipenka, ktorá je pokusom o syntetizujúci pohľad na dané kategórie.

Problém nevyhnutnosti a náhody, resp. ich vzájomného vzťahu patrí k tradičným okruhom, ktoré oddávna priťahovali k sebe myseľ filozofov i špeciálnych vedcov, aktuálnym sa v zvýšenej miere stáva však práve v súčasnosti, a to nielen v súvislosti s intenzívnym rozvojom vied, ale i s významom, ktorý nadobúda v súvislostiach s potrebami a úlohami spoločenskej praxe. Možno povedať, že

v jednote týchto dvoch aspektov koncipoval aj autor svoju knihu „Dialektika nevyhnutnosti a náhody“. Tvorí ju šesť kapitol, v ktorých sa pristupuje z rôznych zorných uhlov k skúmanej problematike. Prvá, úvodná časť je venovaná relatívne podrobnému rozboru vzniku a rozvoju predstáv o nevyhnutnosti a náhode, ako tieto prebiehali v histórii filozofie, pričom autor sa pozastavuje najmä pri koncepcii antického atomizmu a pri filozofii Platóna a Aristotela. V novovekej filozofii sú to postavy Descartesa, Bacona, Spinozu, ďalej predstavitelia francúzskeho materializmu a anglického subjektívneho idealizmu, a napokon najvýznamnejšie osobnosti nemeckej klasickej filozofie. Akúsi prechodnú časť medzi historickým prehľadom možných

interpretácií problému nevyhnutnosti a náhody a jeho systematickým analyzovaním z pozícií marxistickej filozofie, tvorí kriticko-analytická štúdia o kľúčových trendoch v spracúvaní problematiky v rámci buržoáznej filozofie druhej polovice minulého a v rámci nášho storočia. Autor však neostáva len pri púhych konštatáciách o existujúcich interpretáciách vzťahu oboch kategórií, no hľadá aj gnozeologicko-teoretické a sociálno-politické korene týchto interpretácií.

Pri skúmaní kategórií nevyhnutnosti a náhody z pozícií dialektického materializmu sa autor sústreďuje najmä na zdôvodnenie objektívneho charakteru a dialektickej väzby nevyhnutnosti a náhody, ako aj na zdôvodnenie ich príčinnej podmienenosti; zdôrazňuje taktiež jednotu ontologických, gnozeologických a logických aspektov týchto kategórií. Pre autora je príznačné úsilie prekonať pozostatky metafyzického prístupu pri skúmaní uvedených kategórií — odtiaľ potom postulát systémového prístupu zohľadňujúceho jednotu a vzájomné pôsobenia javov a podmienok, procesov, udalostí a ich okolitého prostredia. Tento postulát nachádza zakotvenie aj v definičnom vymedzení nevyhnutnosti a náhody; Pilipenko na rôznych miestach práce upozorňuje, že vždy ide o nevyhnutnosť (resp. náhodu) vzhľadom k určitým podmienkam, a tak sa radikálne stavia proti každému spôsobu ich jednostrannej absolutizácie a vzájomnej izolácie. Aj protikladnosť nevyhnutnosti a náhody, ako správne prizvukuje autor, má relatívnu povahu — túto myšlienku rozvíja v nasledovných základných smeroch: 1. nemôže jestvovať ani náhoda, ani nevyhnutnosť v „čistej“ podobe, nakoľko ani jeden jav skutočnosti neexistuje a nevyvíja sa v izolácii od ostatných; 2. nevyhnutnosť a náhoda sa prejavujú vždy len v určitých pod-

mienkach, v konkrétnych systémoch väzieb a vzájomných pôsobení; 3. nevyhnutnosť pôvodne vzniká v lone náhody, vyvíja sa z nej v zhode so zodpovedajúcimi podmienkami.

Z uvedeného je zrejmé, že Pilipenkova koncepcia je nezlúčiteľná napr. s tými názormi, ktoré odvodzujú nevyhnutnosť len z vnútorných a náhodu len z vonkajších príčin, stavajúcich tak proti sebe, ale že naopak, podčiarkuje vzájomnú spätosť, podmienenie a prechody medzi nevyhnutnosťou a náhodou, medzi vonkajším a vnútorným. Táto myšlienka sa premieňa aj do Pilipenkovej typológie nevyhnutnosti (delí ju na objektívnu a subjektívnu, vnútornú a vonkajšiu, fundamentálnu a menej všeobecnú, jednoduchú a zložitú). Na margo jeho — v mnohých ohľadoch úspešného pokusu o typologizáciu vari však predsa jedna pripomienka týkajúca sa vymedzenia subjektívnej nevyhnutnosti — ako vyjadrenia objektívne jestvujúcich stránok a väzieb ideálnych javov (stotožňovanie ideálneho so subjektívnym nepokladáme za správne).

K pozitívnym momentom Pilipenkovej knihy treba nesporne prirátat skutočnosť, že narúša mnohé tradičné prijaté názory opierajúce sa o (často nie správne pochopené) myšlienky klasikov a usiluje o ich analýzu z nových, originálnych pohľadov. Na ilustráciu by sme mohli uviesť polemiku s interpretáciou Engelsovo výroku o náhode ako všeobecnej forme prejavu nevyhnutnosti a jej doplnku. Pilipenko sa nestotožňuje s názorom, že nevyhnutnosť sa vždy musí prejavíť len vo forme náhody, ba pokladá ho za akýsi druh redukcionizmu; podľa neho taktiež nemožno tvrdiť, žeby náhoda bola vždy formou prejavu a zároveň doplnkom nevyhnutnosti — takúto úlohu pripisuje len náhodám, ktoré sú organicky späté s nevyhnutnosťou.

Analogické metodologické východis-

kové princípy používa autor aj pri analýzach vzťahu nevyhnutnosti a náhody na rôznych štruktúrnych úrovniach hmoty; kritizujúc dosť rozšírené jednostranné tvrdenie o priamoúmernej závislosti medzi rastom zložitosti štruktúrnej organizácie hmoty a rastom náhody v nej, podáva celostnejší a komplexnejší pohľad na danú problematiku. Tézu, že rast náhodných procesov v zložitých štruktúrach je sprevádzaný zároveň i rastom nevyhnutnosti, ilustruje jednak na materiáli súčasnej fyziky elementárnych častíc, jednak na analýze sociálnych procesov. Potvrdenie tézy o dialektickej spätosti nevyhnutnosti a náhody vidí i v tom, že tie isté podmienky a príčiny môžu síce spôsobiť nevyhnutné procesy na jednej štruktúrnej úrovni, zároveň však môžu vyvolať náhodné procesy na druhej štruktúrnej úrovni.

Istú východiskovú príbuznosť vykazuje aj v ďalších častiach rozvíjaná — a podľa nás veľmi dôležitá myšlienka o procesuálnom, dynamickom charaktere nevyhnutnosti i náhody. Obe podliehajú podľa Pilipenka vývojovým zmenám, každý stupeň nevyhnutnosti má podľa neho svoje opodstatnenie v tom čase a v tých podmienkach, na ktoré je viazaný svojím vznikom a vývojom — môže sa však stať nezodpovedajúcim vzhľadom k novým podmienkam. Dialektické pochopenie reálneho historického procesu predpokladá takéto neustále vzájomné premeny a prechody nevyhnutného na náhodné a naopak. Je pravdou, že takéto dynamické chápanie spomínaných kategórií nenašlo zatiaľ zakotvenie vo všetkých marxistických prácach a Pilipenkovu knihu možno v tomto ohľade pokladať za podnetnú.

Z ďalších problémov, na ktoré sa autor sústredil, by sme mohli upozorniť aspoň na (tiež polemicky stava-

ný) problém príčinnej podmienenosti náhody, či diferenciacie tejto podmienenosti vo vzťahu nevyhnutnosti a náhody, na mechanizmus vzniku a fungovania nevyhnutnosti a náhody v stochastických systémoch — a s ním súvisiace analýzy vzťahy systému a elementov alebo na vzťah medzi dynamickými a štatistickými zákonmi. Rovnako zaujímavé by boli Pilipenkove závery o mechanizme nevyhnutnosti a náhody v neživých a živých systémoch (najmä v súvislosti s aktuálnou diskusiou o problémoch modernej genetiky) a napokon analýzy pôsobenia nevyhnutnosti a náhody v ľudskej spoločnosti (v makroprocesoch sociálnych revolúcií i v mikroprocesoch individuálnej ľudskej činnosti rôzneho druhu). Týmto častiam práce nevenujeme natoľko pozornosť, pretože predstavujú predovšetkým aplikáciu základných téz a princíпов sformulovaných v predchádzajúcich častiach — i keď z hľadiska špeciálnych vedných disciplín, by mohli akiste plniť tak tiež inšpiratívnu úlohu.

Na záver úvah o knihe N. V. Pilipenka „Dialektika nevyhnutnosti a náhody“ treba azda najviac zdôrazniť skutočnosť, že autorovi v nej nešlo ani tak o definitívne a úplné vyriešenie problému, ktorý si vytýčil — ako skôr o poukázanie na doposiaľ nedostatočný stav rozpracovanosti kategórií marxistickej filozofie a na z toho vyplývajúcu potrebu sústrediť sily na dobudovanie kategoriálneho systému materialistickej dialektiky. Oprávnený je predpoklad, že práve svojou polemickosťou, úsilím o nový pohľad zaujme práca N. V. Pilipenka i našu filozofickú verejnosť, že podnieti plodné diskusie o takých kľúčových kategóriách, akými sú nevyhnutnosť a náhoda.

Etela Farkašová